

Rutkowska, Elżbieta

Zagadnienia receptury aptecznej na łamach "Wiadomości Farmaceutycznych" w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 53/2, 193-200

2008

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Elżbieta Rutkowska

Zakład Farmacji Stosowanej
Uniwersytetu Medycznego
Białystok

ZAGADNIENIA RECEPTURY APTECZNEJ NA ŁAMACH „WIADOMOŚCI FARMACEUTYCZNYCH” W LATACH DWUDZIESTYCH I TRZYDZIESTYCH XX WIEKU

Receptura apteczna obejmuje zagadnienia dotyczące postaci leków recepturowych. Stanowi ona część nauki określanej mianem farmacji stosowanej. Leki recepturowe wykonuje się na podstawie recept, które są pisemnym poleceniem lekarza na sporządzenie i wydanie w aptecce określonej postaci leku dla indywidualnego pacjenta.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie wybranych zagadnień dotyczących problemów receptury aptecznej, poruszanych na łamach „Wiadomości Farmaceutycznych” w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. Czasopismo to wydawane było w latach 1874–1939. Od numeru 15 z 1920 r. „Wiadomości Farmaceutyczne” zostały Oficjalnym Organem Polskiego Powszechnego Towarzystwa Farmaceutycznego (wcześniej wydawało je Warszawskie Towarzystwo Farmaceutyczne). Na łamach tego pisma ukazało się wiele wartościowych prac naukowych oraz artykułów o tematyce zawodowej i społecznej¹. Roczniki z lat dwudziestych i trzydziestych zawierają najwięcej materiałów dotyczących zagadnienia przedstawionego w tytule pracy.

Wykonywanie leków recepturowych było nieodłącznym elementem działalności zawodowej farmaceutów w aptekach w pierwszej połowie XX w. Ich postaci dzieleno wówczas na płynne, miękkie i stałe (a w każdej z tych grup na

leki do użytku wewnętrznego i zewnętrznego)². W aptekach sporządzane były także leki stosowane do wstrzykiwań podskórnych, śródmięśniowych i dożylnych. Poniższe tabele zawierają wykaz postaci leków wykonywanych w I połowie XX w.

TABELA 1. Postacie leków recepturowych do użytku wewnętrznego (I połowa XX w.)

Leki płynne	Roztwory (<i>Solutiones</i>) Krople (<i>Guttae</i>) Wysycenia (<i>Saturations</i>) Emulsje (<i>Emulsiones</i>) Napary (<i>Infusa</i>) Odvary (<i>Decocta</i>) Mieszanki (<i>Mixturae</i>) Napoje (<i>Potiones</i>) Soki roślinne (<i>Succi herbarum</i>) Kleiki (<i>Mucilagines</i>)
Leki miękkie	Powidelka (<i>Electuaria</i>) Galarety (<i>Gelatinae</i>)
Leki stałe	Ziółka (<i>Species</i>) Proszki (<i>Pulveres</i>) Pigułki (<i>Pilulae</i>) Granulki (<i>Granula</i>) Galki (<i>Boli</i>) (o kształcie kulistym, większe od pigulek, o masie od 0,3 do 2 g) Tabletki (<i>Tabulettae compressae</i>) Pastylki (<i>Pastilli, Trochisci</i>)

ŹRÓDŁO: „Wiadomości Farmaceutyczne” (1920–1939); Rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych z dnia 28 sierpnia 1930 r. o określaniu cen aptecznych (DzU z 1930, nr 77, poz. 604).

TABELA 2. Postacie leków recepturowych do użytku zewnętrznego (I połowa XX w.)

Leki płynne	Roztwory (<i>Solutiones</i>) Obmywania (<i>Lotiones, Lavacra</i>) Płukania (<i>Collutoria</i>) Płukanki (<i>Gargarismata</i>) Mazidla (<i>Linimenta</i>) Lewatywy (<i>Clysmata, Enemata</i>) Kąpiele (<i>Balnea</i>) Wody do oczu (<i>Collyria</i>) Krople do oczu (<i>Guttae ophthalmicae</i>) Wstrzykiwania (<i>Injectiones</i>)
--------------------	---

Leki miękkie	Maści (<i>Unguenta</i>) Woskowce (<i>Cerata</i>) Kataplazmy (<i>Cataplasmata</i>) Gorzyczniki (<i>Sinapismata</i>) Pasty żrące (<i>Pasta causticae</i>)
Leki stałe	Plastry (<i>Emplastra</i>) Czopki (<i>Suppositoria</i>) Galki pochwowe (<i>Globuli vaginales</i>) Pręciki lecznicze (<i>Bacilli medicati, Stili, Cereoli medicati</i>)

ŹRÓDŁO: „Wiadomości Farmaceutyczne” (1920–1939); Rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych z dnia 28 sierpnia 1930 r. o określaniu cen aptecznych (DzU z 1930, nr 77, poz. 604).

W omawianym czasopiśmie farmaceutycznym, poświęconym różnym aspektom farmacji, ukazywano zarówno konieczność łączenia przez farmaceutę wiedzy teoretycznej i praktyki przy sporządzaniu leków recepturowych³, jaki i ich wartość w działalności lekarskiej⁴. Szczególnie ważne było to ze względu na jakość ówczesnych leków gotowych (tzw. specyfików). Na problem ten zwrócił uwagę Marek Gatty-Kostyal⁵ – profesor farmacji stosowanej, pełniący przez wiele lat funkcję kierownika Zakładu Farmacji Stosowanej Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz pierwszy dziekan Wydziału Farmaceutycznego UJ⁶. W swojej pracy omówił kwestię trwałości najczęściej stosowanych leków gotowych (leków płynnych, leków do wstrzykiwań, maści, czopków, pigułek i tabletek). Na opakowaniach specyfików w I połowie XX w. nie zamieszczano informacji o dacie ich sporządzenia, ani o warunkach i długości czasu przechowywania. Wobec problematycznej jakości leków gotowych, korzyści ze stosowania leków przyrządzanych w aptekach dla indywidualnych pacjentów miały istotne znaczenie.

W artykułach naukowych, krótkich doniesieniach i informacjach poświęconych różnym aspektom wykonywania postaci leku poruszano m.in. problemy sporządzania naparów⁷, pigułek⁸, proszków⁹ i tabletek¹⁰. Ta ostatnia postać leku, współcześnie produkowana przemysłowo, w I połowie XX w. mogła być sporządzana w aptekach.

Szczególne zainteresowanie budziły zagadnienia przygotowania postaci leków z surowców roślinnych zawierających jako substancje czynne glikozydy nasercowe lub alkaloidy. Związki te o cennych właściwościach terapeutycznych należą jednocześnie do substancji wywołujących silnie lub bardzo silnie działanie na organizm, a zatem bardzo ważne było określenie zawartości tych składników w lekach i ustalenie ich właściwego dawkowania. Oceniano m.in. jakość produktów wyjściowych¹¹ oraz zwracano uwagę na konieczność ich odpowiedniego proszkowania przed użyciem do wykonania leków¹². Problematyczną kwestią było sporządzanie naparów z liści naparstnicy. Wspomniany już wcześniej M. Gatty-Kostyal wykazał, że „na działanie enzymów hydrolitycznych i ut-

leniających zawartych w surowcu naparstnicy są bardziej odporne wyciągi sporządzane za pomocą wytrawiania na gorąco, aniżeli na zimno” i że ówczesne „świeże preparaty apteczne naparstnicy z surowca dobrej jakości wykazują wartość leczniczą większą, aniżeli handlowe”¹³. Ostatecznie zasady sporządzania odwarów i naparów zamieszczono w *Farmakopei Polskiej II* (obowiązującej od 1938 r.). Ich sposób przygotowania wskazany w powyżej wymienionej publikacji stał się podstawą do poszukiwania rozwiązań mających na celu z jednej strony uzyskanie jak najwartościowszej postaci leku, z drugiej – ułatwienie pracy¹⁴.

Pod koniec lat dwudziestych XX w. na łamach pisma zaczęto zamieszczać doniesienia o niezgodnościach pomiędzy składnikami leków recepturowych. Były to zarówno opisy pojedynczych recept¹⁵, jak i artykuły, w których podejmowano próby klasyfikacji rodzajów niezgodności i propozycje sposobów ich poprawiania. Pierwsza obszerna praca poświęcona powyższemu zagadnieniu, jaka ukazała się na łamach „Wiadomości Farmaceutycznych”, to artykuł Bronisława Koskowskiego¹⁶ – profesora farmacji stosowanej i wieloletniego kierownika Zakładu Farmacji Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego¹⁷. Przytoczył on, za autorami zagranicznymi, przykłady składów leków recepturowych niezgodnych oraz przykłady z aptek warszawskich. Zaproponował podział niezgodności na trzy grupy: lekarstwa niezgadające się pod względem terapeutycznym, fizycznym i chemicznym. Podał również zasady przepisywania leków (dla lekarzy) i zasady przyrządzania leków (dla farmaceutów). Swoją pracę zakończył słowami: „Wobec coraz częściej – niestety – pojawiających się recept nieprawidłowo złożonych skutkiem olbrzymiego arsenału stale przybywających środków leczniczych o najrozmaitszych właściwościach, – należałoby przyrządzać lekarstwa nie jedynie według ścisłego przepisu – a według intencji lekarza. Do tego jednak farmaceuta musi być gruntownie przygotowany”¹⁸.

Również praca autorstwa Izydora Gustawa Oberharda¹⁹ – doktora medycyny, porusza problem niezgodności recepturowych. Został zamieszczony w niej schemat przedstawiający grupy związków chemicznych, które po połączeniu ze sobą ulegają reakcjom chemicznym, w wyniku czego zmieniają się właściwości wyjściowych substancji leczniczych albo przynajmniej jednej z nich. W artykule sformułowano propozycję, że „farmaceuta ma prawo nie wykonać recepty, zawierającej niezgadającą się mieszaninę, o ile:

- a) nie jest w możliwości jej wykonać i
- b) jeśli w rezultacie otrzyma się produkt działający silniej (bardziej trujący), niż suma przepisanych składników. Wypadnięcie substancji silnie działających w postaci osadu należy uważać zawsze za utworzenie się substancji bardziej trującej wobec możliwości nierównomiernych dawek przy przyjmowaniu leku przez chorego”²⁰.

Za leki recepturowe niemożliwe do wykonania uznano takie, których składniki po zmieszaniu dawałyby reakcję wybuchową, a także mieszaniny proszków,

przechodzące po połączeniu w ciecz (np. mieszaniny eutektyczne mentolu, kamfory, wodzianu chloralu (wodanu chloratu) itp.) oraz mieszaniny wilgotniejące. Do niewykonalnych recept na leki w postaci stałej zaliczano np. pręciki z masy żelatynowej z wodzianem chloralu (stała mieszanina rozpyływała się).

Na łamach „Wiadomości Farmaceutycznych” dość liczne były krótkie doniesienia, traktujące o niezgodnościach i sposobach ich poprawiania²¹. Najczęściej analizowano w nich problemy leków recepturowych, z jakimi zetknęli się farmaceuci w swojej praktyce zawodowej. W większości przypadków czyniono to w oparciu o informacje zawarte w czasopismach zagranicznych, a autorzy doniesień używali zazwyczaj kryptonimów.

W „Wiadomościach Farmaceutycznych” ukazywały się również prace poświęcone problemom aseptycznego przygotowania leków²². Na uwagę zasługuje artykuł Antoniego Piotrowskiego – magistra farmacji, zarządzającego wówczas apteką na Placu Trzech Krzyży w Warszawie, dotyczący sterylizacji leków ocznych. Autor zwrócił uwagę na dwa problematyczne czynniki dotyczące tej postaci leku, a mianowicie na obecność bakterii i alkaliczność szkła. A. Piotrowski postulował aseptyczne wykonywanie leków ocznych przy użyciu wody sterylizowanej i wyjałowionego sprzętu oraz opracowanie racjonalnych zasad dotyczących tej problematyki i zamieszczenie ich w farmakopei²³.

Warto też zwrócić uwagę na kwestie dotyczące organizacji pracy przy sporządzaniu leków recepturowych. Chociaż każdy lek recepturowy wymaga indywidualnego podejścia, określano np. ilość recept, którą można wykonać w czasie godziny²⁴. Ciekawostką są również zalecenia Kas Chorych skierowane do lekarzy odnośnie do przepisywania leków recepturowych. Otóż, przy roztworze zawierającym w składzie kwas borny i glicerynę („*Ac. borici 2,0 plus Glycerini 10,0*”) przeznaczonym do pędzlowania jamy ustnej według zaleceń Kasy Chorych w Grodnie „należało glicerynę wydać z fasunku, ostatecznie 2,0 *Ac. borici* wypisać (*Rp. Ac. borici 2,0. D. ad chart. [da ad chartam* – daj do torebki papierowej – wyjaśnienie autorki]) i wyjaśnić choremu, że ma wsypać ten kwas borny do gliceryny, rozmieszać i tem pędzlować jamę ustną²⁵. Podobnych osobliwych zaleceń było kilka. Według przepisów Kasy Chorych ostatecznie to sam chory miał sporządzić daną formę leku ze składników otrzymanych w aptece. Zalecano również zamianę leku recepturowego na lek gotowy o podobnym składzie.

Podsumowując można stwierdzić, że zagadnieniom receptury w czasopiśmie „Wiadomości Farmaceutyczne” poświęcone były zarówno artykuły naukowe, jak i krótkie doniesienia i informacje. Przepisy zawierające składy leków recepturowych zamieszczono m.in. w działach: „Z praktyki zawodowej”, „Drobne wiadomości”, „Odpowiedzi redakcji”, rzadziej podawano tam dokładne sposoby ich przygotowania. Omawiana tematyka pojawiała się również w komunikatach Podsekcji Informacyjno-Zawodowej Sekcji Naukowej Warszawskiego Towarzystwa Farmaceutycznego²⁶. Publikacje w „Wiadomościach Farmaceutycz-

nych” dotyczące receptury aptecznej obejmowały przede wszystkim zagadnienia związane z techniką sporządzania różnych postaci leków, aseptycznym przyrządzaniem leków oraz niezgodnościami recepturowymi.

Na podstawie analizy materiałów zawartych w czasopiśmie „Wiadomości Farmaceutyczne” można stwierdzić, że istotnym momentem w rozwoju receptury aptecznej był przełom lat dwudziestych i trzydziestych XX w. Wówczas to zwrócono szczególną uwagę na wpływ właściwości fizykochemicznych substancji leczniczych i pomocniczych na proces sporządzania leków recepturowych.

Przypisy

¹ H. Bukowiecki, M. Furmanowa: *Stulecie wydania zeszytu pierwszego „Wiadomości Farmaceutycznych”*. „Farmacja Polska” 1974, nr 10, s. 945–951; E. Szyszkó: *Polska prasa farmaceutyczna (1820–1962)*. „Farmacja Polska” 1963, nr 1/2, s. 17–22.

² Por. B. Koskowsk i: *Receptura czyli przepisywanie i przyrządzania leków*. [wyd. II.] Warszawa 1922.

³ „I praca przy recepturze jest dziedziną, w której praktyka iść musi i może w parze z postęпами wiedzy. Bowiern umiejętność przyrządzania lekarstw opiera się na znajomości zjawisk chemicznych i fizycznych i nie może być tylko mechanicznern wykonywaniem recept według szablonowych przepisów”... A wcześniej: „Apteka jest bowiern instytucją sanitarną, która ma za zadanie dostarczyć choremu skutecznern i należycie przyrządzony lek. Chory może mieć tylko wtedy zaufanie do aptekarza, jeżeli będzie w nim widział nie tylko handlowca, sprzedającego sprowadzone z fabryk preparaty, lecz i fachowca, który leki przyrządza, bada ich dobroć i za nią odpowiada” (zob. J. M. Włodarczyk: *Pogodzenie nauki z praktycznern wykorzystaniem apteki*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1932, nr 29, s. 384–387).

⁴ „Každy lekarz, nim zdecyduje się przepisać choremu specyfik, w interesie własnym i chorego winien dobrze się zastanowić i poddać krytyce sposób wprowadzania, reklamowania i rozpowszechniania środka opatentowanego w »oryginalnym opakowaniu« [...] Kto ma własne wypróbowane recepty, może swobodniej i niezależniej opiniować, czy przyrządzony fabrycznie środek faktycznie oznacza istotne ulepszenie czy to pod względem smaku, trwałości, czy taniaści lub wygodnej i ładnej formy, pomijając już jego działanie farmakologiczne, w stosunku do leku, przyrządzanego z przepisu lekarza” (zob. *Nawrót do receptury*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1930, nr 38, s. 568–571).

⁵ M. Gatty-Kostyał: *Zagadnienie trwałości gotowych form farmaceutycznych*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1937, nr 32, s. 407–409; t e n ż e: *Zagadnienie trwałości gotowych form farmaceutycznych (dokończenie)*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1937, nr 33, s. 421–423.

⁶ M. Urbani k: *Powstanie Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. [W:] *Farmacja na Uniwersytecie Jagiellońskim. Sesja z okazji 600-lecia odnowienia Akademii Krakowskiej*. Kraków 2000.

⁷ M. Gatty - Kostyal: *O wodnych wyciągach naparstnicy*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1927, nr 3, s. 49–54; H. Krzakowski: *Czy napar z korzenia kozłkowego należy sączyć przez bibułę?*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1932, nr 35, s. 454–456; w dziale „Referaty z czasopism polskich i obcych”: *Infusum Valerianae concentratum*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1935, nr 10, s. 131; o sporządzaniu *Infusum Digitalis* zob. także w: „Wiadomości Farmaceutyczne” 1935, nr 18, s. 255 i w dziale „Referaty z czasopism polskich i obcych”: *Digitalis – surowiec i przetwory farmaceutyczne oraz Infusum Digitalis*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1935, nr 38, s. 535.

⁸ M. Rostański: *Pigułki Blauda*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1930, nr 30, s. 469–470; J. Cymmer: *Racjonalne przyrządzanie pigulek*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1939, nr 26, 390–392; t e n ż e: *Racjonalne przyrządzanie pigulek (cd.)*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1939, nr 27, s. 410–412; t e n ż e: *Racjonalne przyrządzanie pigulek (dokończenie)*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1939, nr 28, s. 419–421.

⁹ J. Muszyński: *Kapsułki do proszków otwierające się bez dmuchania*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1933, nr 38, s. 502–503; *Kapsułki papierowe samootwierające się!* (informacja zawarta w: „Wiadomości Farmaceutyczne” 1935, nr 10, s. 140); w dziale „Referaty z czasopism polskich i obcych”: *Pulvis inspensorius infantum*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1935, nr 44, s. 637.

¹⁰ T. Penk: *Metody stosowane przy wyrobie leków w postaci pastylek (tabletek)*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1936, nr 34, s. 487–489; t e n ż e: *Metody stosowane przy wyrobie leków w postaci pastylek (tabletek) (dokończenie)*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1936, nr 35, s. 503–504.

¹¹ J. Muszyński: *O metodach badania naparstnicy i o potrzebie wprowadzenia państwowej kontroli używanych w aptekach Folia Digitalis*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1927, nr 5, s. 97–101; M. Gatty - Kostyal: *Oznaczenie zawartości alkaloidów i glikozydów w surowcach i preparatach farmaceutycznych według „Materiałów do Farmakopei Polskiej”*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1932, nr 42, s. 537–540; t e n ż e: *Oznaczenie zawartości alkaloidów i glikozydów w surowcach i preparatach farmaceutycznych według „Materiałów do Farmakopei Polskiej” (cd.)*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1932, nr 43, s. 551–553; t e n ż e: *Oznaczenie zawartości alkaloidów i glikozydów w surowcach i preparatach farmaceutycznych według „Materiałów do Farmakopei Polskiej” (dokończenie)*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1932, nr 44, s. 563–564; J. Strażewicz: *Przyczynek do oceny jakości liści naparstnicy purpurowej, spotykanych w hurtowniach i aptekach w r. 1937*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1939, nr 2, s. 17–21; J. Wojciechowski: *Radix Ipecacuanhae w Farmakopei i recepturze*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1939, nr 21, s. 307–308.

¹² S. Klawe: *Przyczynek do badań nad proszkowaniem naparstnicy*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1929, nr 40, s. 505–506; t e n ż e: *Przyczynek do badań nad proszkowaniem naparstnicy (dokończenie)*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1929, nr 41, s. 521–523.

¹³ M. Gatty - Kostyal: *O wodnych wyciągach naparstnicy...*, s. 51.

¹⁴ J. Podbielski: *Napary i odwary. Artykuł dyskusyjny*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1938, nr 33, s. 485.

¹⁵ R. K o r y n a : *Kilka przykładów nieracjonalnych kompozycji recepturowych*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1929, nr 11, s. 127–128.

¹⁶ B. K o s k o w s k i : *Incompossibilia w receptach*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1929, nr 12, s. 137–140.

¹⁷ O działalności zawodowej, naukowej i społecznej tego wybitnego polskiego farmaceuty zob. w: S. R o s t a f i ń s k i , T. T e r e s z c z u k : *Profesor Bronisław Koskowski Pater Pharmaciae*. Warszawa 1997.

¹⁸ B. K o s k o w s k i : *Incompossibilia w receptach...*, s. 140.

¹⁹ *Niezgadające się mieszaniny leków*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1930, nr 31, s. 486 (jest to artykuł przedrukowany z niewielkimi skrótami z czasopisma „Wiestnik Farmacji”, nr 1/30).

²⁰ Tamże.

²¹ R.: *Trudniejsze przypadki pracy aptecznej*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1930, nr 34, s. 523–524; *Mixtura Natrii bromati cum Codeino*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1931, nr 23, s. 316; *Niestosowna recepta*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1931, nr 51/52, s. 699; *Niezgadające się mieszaniny leków*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1932, nr 7, s. 79; S.: *O kilku mieszaninach niezgadających się*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1933, nr 31, s. 408; *Niegodność soli strychniny z jodkami alkalicznymi*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1934, nr 18, s. 277; *Trudności w pracy aptecznej*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1934, nr 19, s. 293; *Niezgodność receptowa*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1934, nr 50/51, s. 734; *Trudności receptury*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1935, nr 7, s. 88; R.: *Niezgodności z błękitem metylenowym*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1938, nr 4, s. 35–36; W. S t o l a r s k i : *O niektórych zestawieniach w recepturze*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1938, nr 20, s. 281–282.

²² J. F a b i c k i : *W sprawie badania jałowości płynów iniekcyjnych*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1926, nr 2, s. 24–28; t e n ż e : *W sprawie badań szkła ampułek do płynów iniekcyjnych*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1926, nr 47, s. 915–919; A. P i o t r o w s k i : *O potrzebie sterylizacji leków ocznych*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1932, nr 51–52, s. 655–657; J. F a b i c k i : *W sprawie kropli używanych w leczeniu*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1933, nr 50, s. 677–678; t e n ż e : *W sprawie maści ocznych*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1934, nr 11, s. 157–158; o sterylizacji leków w ampułkach zob. w: „Wiadomości Farmaceutyczne” 1935, nr 12, s. 165; A. R u f f : *Krople do oczu. Praktyczne wskazówki*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1937, nr 44, s. 594.

²³ A. P i o t r o w s k i : *O potrzebie sterylizacji leków ocznych...*; *Farmakopea Polska II* wydana w 1937 r. nie zawiera jednak zaleceń dotyczących wykonywania leków do oczu.

²⁴ Oceniono, że w czasie jednej godziny można wykonać np. 7–12 mikstur, rozтворów, naparów, odwarów (sączonych), 6–12 maści (zob. J. M u s z y ń s k i , J. W e l e n t o : *Czas potrzebny do wykonania „lege artis” recepty złożonej*. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1937, nr 15, s. 177–179).

²⁵ Zob. „Wiadomości Farmaceutyczne” 1932, nr 1, s. 9–10.

²⁶ Sekcja Naukowa przy Warszawskim Towarzystwie Farmaceutycznym powstała w lutym 1935 r. (zob. w: „Wiadomości Farmaceutyczne” 1935, nr 12, s. 165).